

שיעורי מורינו הגר"י לנדו שליט"א

הלכות ריבית

פרשת וישלח

שיעור שביעי - פקידי בנק וייעוץ השקעות

תיקון גדול בענין קרנות הפנסיה - עמוד 3

ספר 'תקנת הריבית' (הקצר) פ"ב

פקידי בנק וייעוץ השקעות - המשך

הקדמה

בשיעור הקודם התחלנו לדון בענין 'נציגי השירות' של חברות שאינן מתנהלות ע"פ התוה"ק, והרבה מהעיסקאות הנעשות שם כרוכות באיסור ריבית ממש, והתבאר שיש לדון בדבר מצד ג' איסורים: א. לפני עור לא תתן מכשול ב. מסייע לדבר עבירה ג. לא תשימון עליו נשך.

ואחר שהדבר עלול למכשול, היה מקום לכאן להתרחק ממקומות אלו ולהורות שלא לעסוק בתחום זה כלל, ובעצם לסגור את הענף של נציגי השירות בחברות שאינם שומרי תו"מ.

והטעם שלא מורים כן, הוא

משום שהוראה זו עלולה להביא מכשול, ראשית כל מפני שנגרום שנאה, תחרות ונתק בין שומרי התו"מ לבין אלו שלא זכו, ועוד, שהוראה זו תגרום שלא תהיה לנו האפשרות להתנהל מול חברות אלו, ולקדם מהלכים שנועדו להציל מאיסור ריבית וכדו'.

ודבר זה למדנו מדברי החזו"א (שביעית י"ב, ט') [ראה לשונו במוסגר] שכתב לבאר הטעם שמותר לקנות מחשודים על השביעית במקום שיש צד שמכשילים אותם באיסור שמור, שהוא מפני שאם לא נעשה כן, נגרום מכשול חמור יותר, של שנאה ותחרות.

לשון החזו"א שביעית י"ב ט'

אם נחמיר בספק נעשה מכשול

"ונראה דהא דהקילו חכמים בספק, אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספיקות, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלוש מעצמנו ומהם.

בכלל ישראל הם לכל הדינים

והן רק עמי הארץ וחייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכל שכן שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו וכו'.

הדרך הממוצעת

והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה יש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק וזו דרך הממוצעת והישרה."

ודבר זה תלוי בשיקול הדעת, היכן יש לקרב והיכן יש לרחק, והכל לפי העניין.¹

ייעוץ השקעות

אדם שעובד בייעוץ השקעות, מותר לייעץ ללקוחות להשקיע בחברות בע"מ אע"פ שאין בהם הית"ע וכגון במסלול S&P 500 ללא פיקוח² [אמנם אם הלקוח הוא שומר תו"מ ינסה להסביר לו שהדבר אסור], מאחר שלדעת הגר"מ פיינשטיין אין איסור ריבית בהלוואה לחברה בע"מ, וע"כ אין לראות זאת כמכשול.

ובייעוץ פנסיוני צריך להזהר יותר, משום שבשונה משוק ההון ששם על פי רוב ההלוואות הן לחברות בע"מ, בקרנות פנסיה בחלק מהמסלולים יש הלוואות לאנשים פרטיים ונמצא שעובר על לפני עור.

שותפות ביצירת העיסקה

ואמנם כל ההיתר הנ"ל הוא רק באופן שהייעוץ אינו שותף פעיל ביצירת

העיסקה³, אבל באופן שהייעוץ שותף ביצירת העיסקה, וכגון שמעביר עסקת אשראי בקרדיט לאדם שאין לו בית או רכב, הדבר אסור, משום הלאו דלא תשימון עליו נשך⁴, והרי ללוות⁵ מחברה בע"מ אסור מדאורי לכל הדיעות.

שותפות בריבית דרבנן

ובאופן שהעיסקה אסורה רק מדרבנן, וכגון שהדבר נעשה בדרך מקח, לא שייך האיסור דלא תשימון (רמ"א בסי' ק"ס ס"א), וע"כ אם יש ללקוח על מי לסמוך [שאינו בזה איסור לפני עור] הדבר מותר.

ולדוגמא: קופאי שומר תו"מ שעובד בעסק בבעלות שאינם שומרי תו"מ, שמציע ללקוח פריסה לתשלומים בתוספת עמלה, זו עיסקה שאסורה רק מדרבנן כיון דהוי דרך מקח.

[דווקא באופן זה שהעיסקה היא בין בעל העסק ללקוח אין כאן איסור דאורי, בשונה מהמקרה הקודם שמשלם בכרטיס אשראי בתשלומים, שאז יש כאן הלוואה מחברה בע"מ לאיש פרטי שאסורה מדאורי].

¹ פעמים שיש לרחק. והרי החזו"א עצמו נאבק כנגד השימוש בחשמל בשבת רק משום שמכשיל את העובדים של חברת החשמל והחילול ה' שיש בזה.

² בכלל מסלולי S&P 500 [הע"ז החדשה] חלק מהכסף נמצא בהלוואות לחברות, ולא רק ברכישת מניות [ורק מתחייבים לתשואה הדומה לרכישת מניות].

³ ונראה ששליחת הבקשה [ע"י היועץ] לאישור העיסקה אינה נחשבת בכלל 'שותפות בעיסקה', משום שזה שלב קודם לעיסקה עצמה, ובכל מקרה יש לשאול לחכם שיכריע האם יש כאן שותפות פעילה או לא.

⁴ שהוא איסור עצמי על השותף בעיסקה, וכמשנ"ת בשיעור הקודם שבזה העיסקה צריכה להיות כשירה ללא פקפוק גם לדעתו של היועץ.

⁵ ואילו להלוות לחברה בע"מ, לדעת הפוסקים באר"י (הגריש"א, הגר"ק והשבה"ל) אסור מדרבנן (הגר"ש"צ רוזנלט שליט"א בשם הגר"י ברטלר זצ"ל) ולדעת הגרמ"פ הדבר מותר.

והחילוק הוא, שבאופן שמלווה לחברה, אין התחייבות מוחלטת לכך שיקבל את כספו, שהרי החברה יכולה לפשוט רגל וכדו', משא"כ באופן שלוה מחברה, שהוא לעולם יצטרך לשלם את כספו.

⁶ ופעם פגשתי את הגר"ש גלבר שליט"א ושאלני: מה עושים עם התחום של נציגי השירות? והשבתי שמנסים לראות בכל עיסקה שמא האיסור הוא רק מדרבנן וא"כ לא שייך הלאו דלא תשימון, וחיזק את ידי ואמר שכך שצריכים לעשות.

תיקון גדול בענין קרנות הפנסיה

השבוע ביום שלישי ט' כסלו נעשה תיקון גדול לכלל קרנות הפנסיה, שהיו בבעיה הלכתית מזה קרוב לשנה [והסתמכו על קולות] והשבוע בא הדבר לתיקונו בס"ד, ונרחיב בזאת בתיאור הבעיה והפתרון.

תיאור כללי

כלל הכסף שהאנשים מפרישים לפנסיה, מופקד בחשבון בנק.

לכל אחת מחברות הפנסיה יש כמה חשבונות בנק – חשבון נפרד לכל מסלול, ובכל חשבון נמצא הכסף של כל האנשים ששייכים למסלול זה.

למנהל הקרן (ה'נאמן') יש הרשאה וגישה לחשבונות הבנק, והוא מוציא משם כסף ועושה איתו עיסקאות, כגון קניית מניות ורכישת¹ אגרות חוב (אג"ח).

- תרגום המונח "רכישת אג"ח" בלה"ק הוא = הלואה (לחברה בע"מ) בריבית קצוצה.

ומכיון שהכסף הזה שייך לבעלי הפנסיה, **חובה גמורה** על כל מי שיש לו קרן פנסיה לדאוג שלא ילוו את כספו בריבית, ולצורך כך ייסדו מסלולים כשרים שבהם יש פיקוח על העיסקאות הנעשות בכספי הפנסיה².

החרגת ה- 30%

במדינת ישראל ישנו חוק שמטרתו לדאוג לאזרחים שלא יאבדו את כספם בהשקעה במקומות לא נכונים.

החוק קובע שאפשרות הבחירה של הלקוחות באיזה אפיק ישקיעו את כספם 'בקרנות הפנסיה' הינה רק על 70% מהכסף שלהם, אבל על ה- 30% הנותרים, המדינה קובעת היכן ישקיעו את הכסף [כלו' חלק מהכסף של הלקוחות מושקע בעל כרחם באפיקים נוספים].

ועד לפני שלוש שנים קבע החוק שבאותם 30% רוכשים הלקוחות אג"ח של המדינה ('מיועדות')

[כלו' מלווים את הכסף למדינה] והמדינה משלמת על כך ריבית, ואמנם מצד זה אין איסור וכפי שיתבאר בשיעורים הבאים.

החוק החדש

לפני שלוש שנים היה 'תינוק שנשבה' אחד ששימש בתפקיד שר האוצר, והוא קבע שבמקום שבאותם 30% ירכשו הלקוחות אג"ח מהמדינה [והמדינה תצטרך לשלם על כך ריבית], במקום זה ירכשו באותם 30% ניירות ערך שונים, שבין היתר יש ביניהם אג"ח מחברות פרטיות [כלומר ילוו את הכסף לחברות פרטיות], ומניות וכו'.

והמדינה תתן ביטוח ללקוחות שבכל מקרה הם יקבלו תשואה של 5% מהכסף ואפי' אם הכסף ירויח פחות מכך, ואמנם באופן שהכסף ירויח יותר מ- 5% [וזה מה שקורה ע"פ רוב], המדינה תקבל את העודף על ה- 5% ונמצא שבמקום שהמדינה תשלם על הריבית, היא עוד תרויח את הריביות של הלקוחות.

בעיה חמורה

וכאן התעוררה בעיה חמורה! שהמדינה קבעה שאת הכסף הזה ישקיעו במסלול כללי, דהיינו שאינו מפוקח הלכתית, ולדוג' רוכשים בכסף מניות בבנק פלוני ונמצא שהלקוח בעלים על בנק שמלוה בריבית³, או שרוכשים בכסף אג"ח, ונמצא שבעלי הפנסיה מלווים ממש את כספם בריבית בעל כרחם!

פתרון זמני

בפועל החוק יושם רק לפני כשנה, ועל מה הסתכמו א"כ בשנה האחרונה?

¹ לאחר העיסקא נרשם בבורסה, שחשבון מספר_בבנק_ הוא הבעלים של אג"ח מספר_

² נכון להיום ישנם מסלולי פנסיה בפיקוח 'גלאט הון' בחברות 'מיטב דש', 'מנורה מבטחים' ו'הראל', ניתן לקבל עדכונים ע"י שליחת בקשה לכתובת: gh025715571@gmail.com.

³ בנוגע לשאלת המניות, היתה אסיפת רבנים בשעתו, ודנו בדבר בהל' חו"מ: מכיון שהמדינה נותנת בכל מקרה 5%, האם שייך 'בעלות' על דבר שלעולם אינו מניב רווחים ואינו סופג הפסדים? ולא הגיעו לכלל הסכמה בענין. ואם כי יש מקום גדול לומר שאין זה חשוב 'בעלות' וכן"ל, אבל למעשה זה לא פותר את הבעיה, שכן כאמור, בכסף הזה רוכשים אג"ח, וזו ממש הלואה בריבית!

מאז ועד היום

ולאחר מכן התקיימו הרבה אסיפות, ואז התברר שמצד אחד הם מבינים שאנחנו הבעלים, אבל את ההשלכה המעשית לכך הם לא מקבלים.

ואז טענו בפניהם שזה לא הוגן שהם כופים עלינו את דעתם, ואפ' לא מאפשרים לנו לעשות מסלול כשר וכו' וכו'.

ולבסוף הסכימו לכתוב מסמך שיהיה כתוב בו שהמדינה היא הבעלים על ה- 30%, ואמנם בזה לבד לא הסתפקנו ורצינו שיהיה כתוב גם את ההשלכה המעשית, ולאחר מאבקים רבים הם הסכימו לכתוב גם את ההשלכה המעשית [ראה להלן].

הויכוח האחרון

וגם בזה לא נחה דעתנו, ורצינו שיהיה כתוב שאם המדינה תפשוט רגל, החרדים יקבלו רק את מה שהרויח הכסף שהיה מושקע במסלולים כשרים, ולא לפי התחשיב הכללי, ועל זה התנהל ויכוח קשה.

ובשעה טובה השבוע נקראנו לפגישה⁴, והסכימו לכל התנאים הנ"ל, וכתבו את המסמך המיוחל.

וזו תוכן המסמך:

א. במסלולי הפנסיה הכשרים, המדינה היא הבעלים על 30% מהכסף.

ב. במקרה קצה של חדלון פרעון⁷, בעלי המסלולים הכשרים יקבלו את כספם רק מהעיסקאות הכשרות.

ג. באופן הנ"ל [חדלון פרעון] בעלי המסלולים הכשרים לא יקבלו לפי התחשיב הכללי.

הפתרון הזמני היה, שהלוקח החרדי הודיע לחברה המנהלת את הפנסיה, שהוא מעוניין להיות בעלים רק על העיסקאות הכשרות שנעשות באותם 30%, ולא על העיסקאות שאינן כשרות, וכיון שהמדינה בכל מקרה משלמת 5% אי"ז משנה ללקוח החרדי על מה הוא בעלים.

על קולא זו הסתמכו שומרי התו"מ עד לשבוע זה.

כסלו תשפ"ג

לפני שנתיים הוקמה ממשלה חדשה, ומיד החלו המגעים לסדר את הענין על הצד היותר טוב⁴.

המטרה היתה להוציא מסמך רשמי מטעם האוצר שבו יהיה כתוב שהמדינה היא הבעלים על אותם 30% שבהם היא הקובעת היכן הם יושקעו [כל' המדינה לווה את הכסף מלקוחות הפנסיה], ונמצא שכל העיסקאות שנעשות בכסף ההוא אינן קשורות ללקוחות כלל.

אייר תשפ"ג

ובחודש אייר תשפ"ג התקיימה אסיפה במשרד האוצר של כלל הנוגעים בדבר [החרדים ונציגים מטעם האוצר], לדון ב'בבעיית החרדים', והצגנו את השאלה בפני הנוכחים: מי נחשב בעלים בעיניכם על אותם 30%?

והתפתח דיון בענין, ובסופו הדעה הרווחת מבחינתם היתה, שהמדינה נחשבת הבעלים ולא הלקוחות.

ואמנם בכדי לבסס את הקביעה הזו, היה צריך למצוא לה 'השלכה מעשית' ולכן שאלנו אותם: ומה יקרה אם המדינה תפשוט רגל – מי יקבל את הנכסים? ולא קיבלנו תשובה⁵.

⁴ בחודש כסלו תשפ"ג, לאחר הבחירות, עדיין לא הוקמה הממשלה, אולם כבר ידעו שאותו תינוק שנשבה לא ישב בועדת הכספים, ואז נקראו שלוחי דרבנן החכ"ם למרן הגרד"ל שליט"א, ואמר להם שדבר ראשון צריכים לטפל בבעיה הזו.

⁵ שאלה זו צרמה מאד לאזניהם [בלשון המעטה], ולא היו מוכנים לשמוע יותר מאיתנו... ורק לאחר זמן שהסבירו להם שזהו נוסח הדיבור אצל החרדים והם לא מתכוונים ברצינות, הסכימו לשוב ולדון בענין.

⁶ כותרת הפגישה הרשמית היתה: "היתר עיסקא"... ללמדך כמה 'מבינים' הם בתחום, ושמבחינתם 'היתר עיסקא' זהו סוג של קלף כיצד להסתדר עם החרדים..

⁷ נוסח מעודן למקרה שהמדינה תפשוט את הרגל...